
Komparativna politika

Pregledni članak
331.105.44(497.5+497.4):32
329.281(497.5+497.4)
Primljeno: 30. studenoga 2006.

**Tranzicija, sindikati i političke elite
u Sloveniji i Hrvatskoj**

MARKO GRDEŠIĆ*

Sažetak

Slovenija i Hrvatska se znatno razlikuju kad je riječ o političkom položaju sindikata i njihovu utjecaju u političkom odlučivanju. Slovensku stazu i obrazac u ovom se radu naziva inkluzivnim, a hrvatsku stazu i obrazac konfliktualnim. Razliku koja ja nastala između tih dvaju slučajeva, unatoč postojanju zajedničkoga historijskog naslijeđa jugoslavenskog samoupravljanja, najbolje se može objasniti političkim intervencijama vlada i političkih elita koje su preuzele dominantnu ulogu u ranim i vrlo važnim godinama tranzicije. Obrazac formiran tih godina ima tendenciju trajanja čak i kad se pokuša poduzeti radikalni reformski pothvat i utrti posve nova staza. Takav pokušaj preokreta poduzet je nakon 2000. godine i u Sloveniji i u Hrvatskoj, ali ni u jednom slučaju nije uspješno završio.

Ključne riječi: tranzicija, sindikati, rad, radnici, socijalni dijalog, industrijski sukob, štrajkovi, političke stranke, političke elite, Hrvatska, Slovenija

1. Uvod i teorijski okvir

Iako Slovenija i Hrvatska dijele isto povijesno naslijeđe jugoslavenskog samoupravljanja i mada su obje početkom devedesetih pokrenule slične procese ekonomske i političke preobrazbe, ove se dvije zemlje znatno razlikuju kad je riječ o položaju i utjecaju sindikata. Dok je u Sloveniji nastao visoko institucionalizirani i regulirani sustav interesnog usklađivanja i industrijskih

* *Marko Grdešić*, magistar političkih znanosti, vanjski suradnik Fakulteta političkih znanosti.

odnosa, u Hrvatskoj je, tijekom najvećeg dijela dosadašnjega tranzicijskog razdoblja, na djelu bio mnogo konfliktiniji i manje reguliran obrazac. Dok je Slovenija među zemljama postkomunističke istočne Europe najbliža neokorporativnom obliku društvenog organiziranja kakav se etablirao u mnogim zemljama zapadne i sjeverne Europe u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata, Hrvatska predstavlja socijalno neriješen i politički potencijalno nestabilan sustav upravljanja dubokim sukobima u društvu. Te se razlike ponajprije tiču mjesta koje u politici zauzimaju sindikati, kao glavni mobilizatori socijalnih problema i društveni predstavnici radnika te zaposlenika općenito. Dok je slovenski obrazac najbolje nazvati inkluzivnim, hrvatski se može nazvati konfliktualnim.

Ovaj rad pokušava dati odgovor na dva temeljna pitanja. Prvo, kako se razlika u putanjama između Slovenije i Hrvatske može najbolje objasniti? Gdje treba tražiti glavne razloge divergencije dvaju zemalja nakon stjecanja neovisnosti? I drugo, može li se obrazac koji je formiran u početnim godinama tranzicije, a tiče se ponajprije interakcije vlade i sindikata, korjenito promijeniti u kasnijem ambicioznom reformskom pokušaju? Kakvi su izgledi da se preokrenu trendovi prethodnog razdoblja i utre posve nova i fundamentalno različita staza?

Na prvo pitanje ovaj rad pokušava dati odgovor koji se usmjeruje ponajprije na političke elite. Naslanjajući se na rad Miroslava Stanojevića (2003.a), u ovom radu argumentiram da je razlika u položaju sindikata u Sloveniji i Hrvatskoj prije svega posljedica stajališta i orijentacija političkih elita i političara koji su u te dvije zemlje zauzeli vodeće položaje u ranim godinama tranzicije. S obzirom na to da je radnički pokret krajem osamdesetih i na samom početku devedesetih u objema zemljama bio vrlo militantan te poduzimao brojne štrajkove i prosvjede (Stanojević, 2003.a.: 293), političke su elite na taj socijalni nemir na neki način morale odgovoriti. Različiti strateški odgovori formirali su različite obrasce i drukčije historijske putanje. U Sloveniji je vodeću ulogu u političkom životu zemlje preuzela stranka LDS (Liberalna demokracija Slovenije) dok je u Hrvatskoj to bio HDZ (Hrvatska demokratska zajednica). Dok je LDS bio voljan ponuditi sindikatima suradnju i kompromis na nizu osjetljivih pitanja, HDZ nije bio tako orijentiran, nego je sa sindikatima ušao u niz sukoba.

LDS nije jasno profilirana socijaldemokratska stranka nego stranka centra koja se našla na lijevoj strani dominantnog rascjepa slovenske politike zahvaljujući svojim stajalištima o sociokulturnim pitanjima. Ipak, njezini su političari imali dovoljno razumijevanja i sluha za zahtjeve koji su dolazili iz radničkog pokreta, a jedan je dio te stranke bio i posebno posvećen realizaciji tržišta koje bi bilo slično koordiniranom "socijalnom" tržištu kontinentalnog tipa. LDS je svoj kadar uglavnom crpio iz nekadašnje socijalističke omladine, koja je umnogome obilježila slovensku politiku osamdesetih go-

dina stvarajući svojevršno civilno društvo koje je djelovalo kao oporba komunističkom režimu. S obzirom na to da su uglavnom bili lišeni suviše ideološke prtljage, mogli su u svojoj pragmatičnoj orijentaciji sindikatima ponuditi suradnju i kompromis. Dapače, s obzirom na nedostatak ideologije koja bi mobilizirala političko djelovanje u slovenskoj politici za vrijeme LDS-ove vlasti te s obzirom na činjenicu da se nacionalizam brzo potrošio kao sredstvo legitimacije, suradnja s intermedijarnim institucijama poput sindikata bila je vladajućima ne samo poželjna nego i izrazito potrebna kao mehanizam njihove vlastite legitimacije. LDS je zato sindikatima ponudio niz političkih razmjena koje su položile politički temelj slovenskoga socijalnog modela.

Politički akter koji je obilježio hrvatsku politiku devedesetih, HDZ, je bio drukčiji. To je bila stranka koja bila očito populistička i nacionalistička te koja je ovisila o snažnoj karizmi svog vođe. Sama činjenica da su znatno pridonijeli stvaranju neovisne države i obrani u ratu, za njih je bio dovoljan temelj njihove vlasti. Kako se sve promatralo kroz prizmu novog osjećaja rodoljublja, svi su ostatci starog režima bili ocrnjeni i diskreditirani. Nema sumnje da je to štetilo sindikatima. Većinu vremena, HDZ je koristio strategiju “plebiscitarne legitimacije” (Zakošek, 1996.: 213). Sindikati su pomake mogli osvojiti samo sukobima, što je odnos s vladom učinilo izrazito napećim. No, s obzirom na to da su i sindikati bili sposobni politički igrači, kao i to da su mogli mobilizirati svoje članstvo, prvih nekoliko godina tranzicije donijelo je niz ozbiljnih političkih okršaja. Činjenica da su sindikati sebi uzimali za pravo da politički predstavljaju radnike, HDZ-u je bio velik šok s obzirom na to da su smatrali kako su oni jedini kanal kroz koji građani Hrvatske politički djeluju. Nedostatak razmjena kakve su obilježile slovensku stazu značio je i nesređenost i nerazriješenost važnih socijalnih problema. HDZ je smatrao da je radnicima dovoljno ponuditi uspjeh u ratu i domoljubni entuzijazam.

Na drugo pitanje, ono o mogućnosti preokreta etabliranog obrasca interakcije u kasnijim godinama tranzicije, ovaj rad daje odgovor utemeljen uglavnom na idejama iz historijskog institucionalizma. Pogotovo su korisne ideje o tzv. odlučnim trenutcima (Collier i Collier, 1991.). Takvi trenutci ovdje se shvaćaju kao veliki lomovi i šokovi u kojima se sustav otvara i omogućuje preslojavanje političkog krajolika (Pierson 2004.: 134-135). U tim izrazito fluidnim i dinamičnim razdobljima utemeljuju se određeni pravci promjene dok drugi bivaju trajno zatvoreni. U ovom slučaju tu vremensku točku treba locirati na početku devedesetih godina, pogotovo u razdoblju između 1991. i 1993. godine. Nakon što je prvo i rano razdoblje završeno, postaje mnogo teže vratiti se na početak i utrti novu stazu. To vrijedi čak i kad postoji stvarna politička volja da se takvo što učini. To ne znači da

je promjena posve nemoguća, nego da će biti pod snažnim utjecajem ovisnosti o stazi i prethodno donesenih odluka.¹

Slovenski i hrvatski obrazac formirali su se ponajprije kao posljedica interakcija vlade i sindikata na dva iznimno važna pitanja, koja su se oba prelomila početkom devedesetih. Prvi problem je politika plaća, a drugi je problem privatizacija. Dok su u Sloveniji sindikatima ponuđeni važni kompromisi, u Hrvatskoj su radnici izvukli kraći kraj u rješavanju obaju problema. U Sloveniji je pitanje plaća, u kontekstu brze inflacije i transformacijske depresije s početka devedesetih godina razriješeno započinjanjem procesa tripartitnog dogovaranja i kolektivnog pregovaranja, dok su u Hrvatskoj sindikati pokušavali izvojevati iste ustupke, ali su naišli na mnogo snažniji otpor. Privatizacija se, pak, u Sloveniji provela po scenariju koji je pogodio radnicima te mnoge od njih pretvorio u vlasnike, dok je u Hrvatskoj prevagnula suprotna opcija. Kroz ova se dva sukoba formirao slovenski inkluzivni i hrvatski konfliktualni obrazac interakcije vlade i sindikata.

Ta su dva argumenta, o važnosti elite i o važnosti odlučnih trenutaka uzajamno povezana. S obzirom na otvorenost i fluidnost početnog razdoblja tranzicije koje tvori odlučan trenutak i utjecaj koji može imati djelovanje pojedinih aktera proporcionalno raste. S obzirom na to da su upravo političke elite dobro pozicionirane, one u tom otvorenom povijesnom trenutku imaju odlučujuću ulogu. Sindikati, čak i kad su autonomni i sposobni, što vrijedi u slučajevima koji se ovdje razmatraju, ipak mogu samo reagirati na strategije političkih elita. Dok rani period omogućuje veći utjecaj djelovanja aktera (u ovom slučaju političkih elita) kasniji period postavlja strukturne i sistemske granice onome što djelovanje (pa čak i političkih elita) može ostvariti (Katznelson, 2003.).

Dakako, ovoj se analizi može prigovoriti da nije velika novost predviđati kontinuitet. Ipak, smatram da je ovakav pristup koristan upravo zbog toga što su u oba slučaja radikalni preokret, pogotovo kad je riječ o položaju sindikata, političke elite pokušale ostvariti. I u Sloveniji i Hrvatskoj taj je pokušaj formuliran ne samo kao reforma, nego kao posve drukčija filozofija društva. U oba slučaja taj je ambiciozni projekt propao. Zanimljivo je da je u oba slučaja pokušaj preokreta vođen pod nazivom "Partnerstvo za razvoj", iako su namjere bile sasvim drukčije. U Sloveniji je "Partnerstvo za razvoj" neformalna proširena koalicija vođena od strane desnice koja pokušava dogovoriti konsenzus za provođenje radikalnih neoliberalnih zahvata. U Hrvat-

¹ Ovisnost o stazi pojam je koji se u političkoj znanosti pojavljuje na nizu mjesta, ali najsuštavnije u Piersonovoj razradi temporalnih problema u politici (Pierson, 2004.). Osnovna ideja iza ovisnosti o stazi jest da ranije odluke uvjetuju i usmjeruju kasnije odluke te da jednom započetu stazu nije moguće lako promijeniti i prebaciti se na drugu stazu s obzirom na velike troškove takve promjene i na rastuće prinose koji odlikuju kontinuirano korištenje već započetog i osnovanoga.

skoj je “Partnerstvo za razvoj” bio socijalni pakt iniciran od lijeve vlasti kako bi se sindikati uključili u proces političkog odlučivanja. Riječ je, dakle, o ideološki posve suprotnim političkim projektima koji su stjecajem okolnosti i ironijom sudbine okršteni istim imenom. Ovi projekti gotovo predstavljaju prirodni eksperiment koji vlade poduzimaju nad svojim društvom te su zbog toga iznimno zanimljivi i za provjeru hipoteze o trajanju obrasca koji je prethodno formiran te o utjecaju ovisnosti o stazi.

Korisna koncepcija za ovu analizu jest ideja Barringtona Moorea o “historijski potisnutim mogućnostima”, odnosno o tome da se povijest nije morala odigrati onako kako se odigrala (Moore, 1978.: 376). U Sloveniji je potisnut scenarij koji je izgubio bitku početkom devedesetih, onaj radikalnih umjesto gradualnih reformi i isključivanja sindikata umjesto njihova političkog uključivanja. U Hrvatskoj je pak potisnut scenarij onaj u kojem su sindikati uključeni u političko odlučivanje, smatrani važnim i ravnopravnim partnerom te u kojem se naslijeđe starog režima više respektira. To je scenarij koji je izgubio bitku u Hrvatskoj devedesetih. Oba su se scenarija vratila nakon 2000. godine te pokušala zadobiti političku prevlast. Postavlja se pitanje je li tako nešto moguće i koliko su dugo Mooreove historijski potisnute mogućnosti još na raspolaganju.

Namjera ovog rada jest da u hrvatskoj političkoj znanosti i društvenim znanostima općenito oživi rasprava o sindikatima te srodnim temama tripartizma, socijalnog dijaloga te industrijskog i socijalnog sukoba i suradnje. Ova je tema u Hrvatskoj premalo istraživana, iako postoje korisne i dobrodošle iznimke (vidi pogotovo Zakošek, 1996., Kokanović, 2001., Zrinščak, 2005., Račić i dr. 2005., Šokčević, 2006.). No, zajednički nazivnik tih radova jest nedovoljna teorijska artikuliranost i nedostatak komparativne perspektive. Ni u Sloveniji stanje nije mnogo bolje, iako postoje radovi s jačim teorijskim fokusom (vidi pogotovo Stanojević, 1997., 2001., 2003a., 2003b). Druga motivacija ovog rada jest da primjenom teorijskog aparata formiranog uglavnom u literaturi historijskog institucionalizma, predloži korisne načine mišljenja o temporalnim problemima u politici. Ovaj pristup problemu u hrvatskim društvenim znanostima nije raširen, iako, ponovno, postoje iznimke (v. npr. Franičević, 2002.).

Ovaj pristup nije raširen niti u široj literaturi koja o sindikatima u istočnoj Europi postoji na engleskom jeziku. Ta se literatura često fokusirala na historijska naslijeđa koja su ove zemlje prenijele u tranzicijsko razdoblje te se tim naslijeđem objašnjavalo slabost sindikata kao socioekonomskog i političkog aktera (Crowley i Ost, 2001., Crowley, 2004.). Ovaj teorijski pristup nije previše pogodan za hrvatski i slovenski slučaj s obzirom na to da je naslijeđe tih zemalja ponajprije u specifičnoj jugoslavenskoj povijesnoj putanji i modelu samoupravnog socijalizma. To je naslijeđe ipak proizvelo različite posljedice od naslijeđa državnog socijalizma kakav je postojao u ostalim

zemljama istočne Europe pa su sindikati u Sloveniji i Hrvatskoj tranziciju započeli kao jaki socioekonomski i politički akteri. Za komparativnu analizu s drugim istočnoeuropskim zemljama specifično jugoslavensko naslijeđe i inače predstavlja bitnu prepreku, iako se treba nadati ne i posve nepremostivu (v. Kasapović, 2004.).

Iako gore spomenuta dominantna literatura o sindikatima u istočnoj Europi ima snažan historijski fokus, a često koristi i pojam ovisnosti o stazi, ona ipak nije teorijski artikulirana onako kako se ovdje predlaže. Umjesto jednostavnog objašnjavanja sadašnjosti s pomoću prošlosti, ovaj rad pokušava vidjeti kakve su se ključne interakcije odigrale između sindikata i vlada u odlučnom trenutku, jesu li te interakcije formirale trajni obrazac te je li izgledno da se taj obrazac rastvori i utre nova staza. Utoliko ovaj rad ima i teorijsku ambiciju da demonstrira korisnost tog načina mišljenja. Ako se kasnijim analizama pokaže da je ovaj teorijski pristup manjkav, smatram da će barem empirijski dio ovog rada biti koristan dodatak našem znanju o toj problematici te se može koristiti u kasnijim analizama kao sirova građa za drukčiju analizu.

Tekst je organiziran na sljedeći način. U sljedećem dijelu prezentiram događaje iz prvog razdoblja, tj. iz ranih devedesetih godina prošloga stoljeća, najprije za Sloveniju, a onda za Hrvatsku. Potom predstavljam događaje iz drugog razdoblja nakon 2000. godine, ponovo najprije za Sloveniju, a potom za Hrvatsku. Poslije tog empirijskog dijela dajem neke zaključne i završne napomene.

2. Prvo razdoblje: Devedesete godine

2.1. Slovenija

Na prvim slobodnim i kompetitivnim višestranačkim izborima 1990. godine pobjedu je odnijela heterogena desna koalicija "Demos". Ona je brzo ušla u niz konflikata sa sindikatima, pogotovo sa ZSSS-om (Zveza svobodnih sindikatov Slovenije), najvećom sindikalnom konfederacijom. Katkad su se vladini političari koristili alternativnom sindikalnom konfederacijom, Neodvisnost – KNSS (Konfederacija novih sindikatov Slovenije), kao "vladinim" sindikatom u konfliktima sa ZSSS-om (*Delo*, 12. ožujka 1992.). Vlada je naišla na jak otpor od strane ZSSS-a u razrješavanju dvaju pitanja koja su sindikatima bila od osobitog interesa. To su plaće i privatizacija.

Realni standard slovenskih građana naglo je opao početkom devedesetih kao posljedica transformacijske depresije uzrokovane gubitkom jugoslavenskog i istočnoeuropskog tržišta. Stanje je dodatno komplicirano činjenicom da se ta kriza odvijala u kontekstu vrlo visoke inflacije, koju je vlada pokušavala staviti pod kontrolu. U borbi s inflacijom jedan od najvažnijih instru-

menta bila je restriktivna politika plaća koja bi dovela do realnog pada u kupovnoj moći i životnom standardu stanovništva. Takvo što sindikatima je bilo neprihvatljivo. Vrhunac sukoba oko tog pitanja započeo je u studenome 1991. godine kad je parlament donio zakon o plaćama kojim se ograničavao rast plaća na način koji sindikati nisu odobrili. Na sastanku sa sindikatima na kojem je bio prisutan i predsjednik vlade Lojze Peterle pokazana je dobra volja, ali nikakvo rješenje nije nađeno (*Delo*, 21. siječnja 1992.). Sindikati su odgovorili zahtjevom da se sporni zakon o plaćama povuče i umjesto *ad hoc* određivanja plaća pokrene proces kolektivnog pregovaranja. U suprotnom, ZSSS je najavio da su spremni organizirati generalni štrajk upozorenja.

Saziv parlamenta u ožujku je raspravljao o pitanju plaća, ali nije provedeno nikakvo glasovanje u glavnom parlamentarnom domu. Stanje je dodatno zagrijano kad je Neodvisnost – KNSS izjavio kako se neće pridružiti generalnom štrajku, nego samo tražiti izmjene zakona o plaćama (*Delo*, 3. i 12. ožujka 1992.). Parlamentarna rasprava pokazala se nesposobnom razriješiti sporne točke. Kako je izjavio ZSSS-ov sindikalist Rajko Lesjak, “svaki ministar vuče na svoju stranu pa nije moguće čekati” (*Delo*, 17. ožujka 1992.). Javna je potpora za generalni štrajk bila visoka, barem prema anketama koje su se pojavile u dnevnom tisku. Prema tim podatcima, 49,1 posto stanovništva podupiralo je štrajk, 32,6 posto mu se protivilo, a 18,3 nije znalo podupire ga ili ne (*Delo*, 17. veljače 1992.).

Generalni štrajk održao se 18. ožujka 1992. godine. Dok većina radnika nije radila, alternativni sindikati Neodvisnost – KNSS i Pergam objašnjavali su na tiskovnim konferencijama zašto se nisu pridružili štrajku. Manja središnjica Konfederacija '90 pridružila se štrajku na tri sata. Dotok struje prekinut je u nekim dijelovima zemlje. Neke su važnije prometnice blokirane, iako dopuštenje za takvo što nije dano od nadležnog ministarstva (*Delo*, 18. ožujka 1992.). U većini velikih kompanija rad je prekinut i formirani su štrajkaški odbori. Iako su neki štrajk prozvali pokušajem državnog udara, komunističkom zavjerom i antiradničkim štrajkom (*Mladina*, 12. ožujka 1992.), vlada je odgovorila brzo. Ta je epizoda jasno pokazala mobilizacijsku sposobnost ZSSS-a i spremnost radnika da odgovore na takvu sindikalnu inicijativu. Vlada je odmah poništila zakon o plaćama i započela novu rundu pregovora. No, do potpunijeg utemeljenja dijaloga između vlade i sindikata ipak će trebati pričekati do smjene vlasti.

Važan problem koji Demosova vlada nije uspjela razriješiti i koji je, uz stalne unutarkoalijske trzavice, doveo do njezina pada jest privatizacija. Premijerov prijedlog privatizacijske politike sindikatima nije bio prihvatljiv. Taj prijedlog nije bio prihvatljiv ni mnogim političarima u opoziciji, pa čak i nekima u vladi. Posrijedi je prijedlog ministra Andreja Umeka koji je izrađen u konzultacijama s UN-ovim ekonomskim savjetnikom Jeffreyjem

Sachsom.² Prema toj opciji, privatizacija bi trebala biti “masovna i brza” (Mencinger, 2004.: 77, Simoneti i dr., 2004.: 230). Cijela bi se operacija vodila putem investicijskih fondova pod kontrolom vlade koja bi sve društveno vlasništvo *de facto* najprije pretvorila u državno. Nakon toga bi se vladinim političarima otvorila mogućnost da biraju buduće vlasnike i tako se obračunaju sa “socijalističkom direktorima” (“rdeči direktorjev”).

Suprotstavljeni prijedlog dao je ugledni markoekonomist Jože Mencinger. On je obnašao ministarsku funkciju u vladi sve dok jedan njegov put u inozemstvo nije iskorišten da bi se angažirao Sachs, nakon čega je Mencinger podnio ostavku (*Mladina*, 4. siječnja 1994.). U prijedlogu su sudjelovali i drugi ugledni intelektualci poput Marka Simonetija i Uroša Koržea. Glavna karakteristika tog modela bila je ta da je predlagao decentralizirani pristup privatizaciji koji bi trebao iskoristiti dobre strane samoupravnog naslijeđa. Inicijative za privatizaciju trebale bi doći odozdo, od menadžera i radnika, a privatizacija bi trebala biti polagana i spontana.

Ta su dva prijedloga bili predmetom brojnih i dugotrajnih rasprava, katkad i žestokih političkih obračuna. O oba je prijedloga raspravljano u parlamentu, ali nijedan se nije uspjelo izglasati. U rujnu 1991. godine ZSSS je organizirao veliki prosvjed u Ljubljani, u kojem je sudjelovalo desetak tisuća ljudi. Dok je premijer Peterle predstavljao zakon zastupnicima u zgradi parlamenta, izvan nje se odvijao prosvjed sindikalista i građana. U toj atmosferi neki su parlamentarci zaključili da bi radije bili vani s prosvjednicima nego unutra s premijerom (*Delo*, 11. rujna 1991.)! Na kraju nikakva odluka o privatizaciji nije donesena, nego je najavljeno formiranje posebnog odbora u kojem bi trebali sudjelovati članovi vlade i opozicije. U tom su odboru trebali sudjelovati i sindikalni predstavnici, što je odredba koju je izborio Dušan Semolič, u to vrijeme predsjednik ZSSS-a i zastupnik jedne od manjih socijaldemokratskih stranki (*Delo*, 14. rujna 1991.).

Razrješenje privatizacijskog čvora moralo je pričekati smjenu vlasti 1992. godine. Tek kad je vodeću ulogu preuzeo LDS i predsjednik te stranke Janez Drnovšek, prihvaćen je sporni zakon. Ta je odluka donesena neposredno prije parlamentarnih izbora pa je jasna i motivacija koja je pokretala LDS prema kompromisnom rješenju. Konačni prijedlog prihvatio je model podjele vaučera u kojem je svaki zaposlenik dobio kupon, čija se vrijednost s radnim iskustvom povećavala. Kupon se mogao zamijeniti za dionicu u

² Treba napomenuti da su slovenski mediji bili izrazito skeptični i kritični prema Sachs. Peterleu su redovito postavljana neugodna pitanja o plaći koju Sachs dobiva za svoju uslugu (*Delo*, 11. studenoga 1992.). Peterle je tvrdio da Sachs slovenska vlada plaća samo stan i hranu, dok sve ostalo pokriva UN. Novinari su otkrili da to nije tako, nego da mu je isplaćena gotovo trećina milijuna američkih dolara (*Mladina*, 3. rujna 1991.). Općenito uzevši, uloga stranih savjetnika u slovenskoj tranziciji nije bila osobito velika, nego su domaći stručnjaci “tvrdoglavo odbijajući strane savjete” formirali “slovenski tranzicijski model” (Mencinger, 2004.: 76).

kompaniji u kojoj zaposlenik radi ili za dionicu jednog od investicijskih fondova. Većina se radnika odlučila za prvu mogućnost, što znači da su gotovo preko noći postali vlasnicima kompanija u kojima su dotad štrajkali. Zakon je bez sumnje pomogao da val štrajkova počne opadati.

Nakon što je sindikatima ponuđen kompromis na tom iznimno osjetljivom pitanju i kasniji su problemi rješavani pregovaranjem i političkim tražanjem za konsenzusom. Sljedećih nekoliko godina, 1994. 1995. i 1996. godine potpisivani su “socialni sporazumi”, zapravo socijalni paktovi s jasnim težištem na politici plaća, indeksaciji uz rastuće cijene i eskalacijsku skalu platnih razreda. Tim socijalnim paktovima utemeljen je centralizirani sustav kolektivnog pregovaranja. Prvim takvim sporazumom utemeljeno je nacionalno tripartitno tijelo, Ekonomsko socialni svet Slovenije. Socijalni paktovi u Sloveniji su vremenom postajali sve dulji i ambiciozniji. Posljednji takav pakt, onaj za razdoblje od 2003. do 2005. godine pokriva sve od plaća, preko zaštite na radu do stambene politike. Takav razvoj nije sindikatima nužno najdraži s obzirom na to da vodi razvodnjavanju samoga socijalnog pakta te u nejasnoći u primjeni brojnih ciljeva. Kao što je Dušan Semolič izjavio, sindikati preferiraju dogovor o politici plaća, minimalnoj plaći i eskalacijskim skalama (*Delo*, 14. veljače 2001.).

2.2. Hrvatska

U Hrvatskoj su se na samom početku devedesetih dogodile podjele u sindikalnom pokretu slične onima u Sloveniji. Osobito je bila važna podjela između starih i novih sindikata koji su bili u bližoj vezi s vladajućom garniturom novog režima. Bivši monopolistički sindikat, sada nazvan SSSH (Savez samostalnih sindikata Hrvatske), uspješno je reformiran kad su ključne pozicije zauzeli sindikalisti predvođeni Dragutinom Lesarom, koji je postao predsjednik. Vladajući HDZ pokušao je steći kontrolu nad sindikatima nizom poteza. Najprije je pokušao proizvesti sukob unutar SSSH-a, potom kontrolirati novonastalu Konfederaciju neovisnih sindikata Hrvatske (KNSH) te nakon toga utemeljujući treću konfederaciju, Hrvatsku udruhu sindikata. Nijedan od tih poteza nije dao HDZ-u željenu dozu kontrole nad sindikalnim djelovanjem jer je SSSH uspio zadržati gotovo sve članstvo i preuzeti vodeću ulogu među svim sindikatima. Ti su sukobi posve jasno nagovijestili da između vlade i sindikata ne treba očekivati nikakvo prijateljstvo.

Sukobi su jenjali kad je u jesen 1991. godine izbio rat. SSSH, KNSH i HUS potpisali su s vladom “Sporazum o suradnji i djelovanju za vrijeme ratnog stanja ili neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstva RH” kojim je vladi obećan socijalni mir dok traju ratne operacije. Vlada se pak, sa svoje

strane, obvezala da će konzultirati sindikate pri donošenju odluka koje se tiču ekonomskih i socijalnih pitanja (*Večernji list*, 12. rujna 1991.).

No, to primirje nije dugo trajalo pa su sindikati ubrzo postali nezadovoljni ponašanjem vlade, pogotovo zbog prakse da se administrativnim mjerama fiksiraju plaće kako bi se što uspješnije ovladalo visokom inflacijom. U ožujku 1992. godine SSSH je započeo potpisivanje "Zahtjevnice hrvatskog radništva Saboru i Vladi Republike Hrvatske" kojom je raskinut ratni sporazum. Tražilo se povećanje plaća i mirovina, povećanje naknade za nezaposlene, radničko suodlučivanje u kompanijama, besplatna podjela dionica radnicima, zakonska zaštita sindikalnih povjerenika itd. (*Večernji list*, 12. ožujka 1992.). U razdoblju od otprilike dva tjedna prikupljeno je oko 335.000 potpisa (*Večernji list*, 24. ožujka 1992.). Unatoč tome, od vlade su stigla samo uvjeravanja te nije postignut nikakav dogovor.

U ljeto 1992. godine ipak je potpisan važan kolektivni ugovor za privredni sektor. Taj je sporazum izboren tek kad su sindikati zaprijetili generalnim štrajkom. Najsporniji dio kolektivnog ugovora bio je onaj o minimalnoj plaći i indeksaciji plaća uz porast cijena. Kolektivni ugovor je potpisan dan kad se trebao održati generalni štrajk. Treba napomenuti da je on potpisan u predizbornoj atmosferi te da su izbori održani samo nekoliko dana poslije potpisivanja ugovora. Na izborima su Franjo Tuđman i HDZ potvrdili pobjedu. Nakon kolektivnog ugovora za privredu trebalo je potpisati i sličan kolektivni ugovor za javni sektor. To se dogodilo, ponovo uz prijetnje štrajkom, u listopadu. To nije razriješilo spor jer je vlada otkazala kolektivne ugovore i uredbom donijela odluku o načinu isplata plaća. Kad se sukob ponovo zahuktao, predsjednik Tuđman se sastao s predstavnicima sindikata i predložio uspostavu posebne komisije koja će razriješiti probleme (*Večernji list*, 6. studenoga 1992.). No, problematičan je bio način na koji je kriza razriješena jer je sporna uredba ukinuta donošenjem nove uredbe, a ne kolektivnim pregovorima.

To je značilo da problem zapravo nije razriješen. U sljedećih nekoliko mjeseci pregovori nisu puno uznapredovali pa je SSSH najavio generalni štrajk za koji su imali i jaku potporu javnosti. Prema anketama u dnevnom tisku, 59,8% je podupiralo generalni štrajk, otprilike 15,9% mu se protivilo, a 24% nije znalo jesu li za ili protiv. Većina je također vidjela upravo spornu uredbu kao glavni razlog za štrajk (*Večernji list*, 7. studenoga 1992.).

SSSH je 11. ožujka 1993. godine organizirao generalni štrajk upozorenja. Štrajk je trajao četiri sata i održan je onim dijelovima zemlje koji nisu bili u izravnoj ratnoj opasnosti. HUS se pridružio štrajku na dvanaest minuta što je označilo početak njihove emancipacije od politike vladajuće stranke. KNSH nije podupro štrajk, ali je dopustio pojedinačnim sindikatima koji pripadaju pod njihovu organizaciju da se pridruže ako to žele. Prema podacima SSSH-a, približno 420.000 ljudi je sudjelovalo u štrajku, što je više od 80% SSSH-

ova članstva. Prema podacima HUS-a, otprilike 90% njihova članstva je sudjelovalo (*Večernji list*, 12. ožujka 1993). Postojale su i zanimljivije regionalne razlike u odazivu. U razvijenijim dijelovima Hrvatske poput riječkog ili varaždinskog područja sudjelovali su gotovo svi radnici, a u manje razvijenim dijelovima taj je postotak padao i do pedeset posto. Štrajk je podupro i predsjednik ETUC-a (*European Trade Union Confederation*) Emilio Gabbaglio, a u Istri su se štrajku iz solidarnosti priključile neke slovenske kompanije (*Novi list*, 13., 14., 16. ožujka 1993.).

Trenutačne posljedice štrajka bili su vidljive u novim naporima da se postigne dogovor. On je potpisan vrlo brzo, već 23. ožujka. No, to je rješenje bilo kratkotrajno. Sklonost vladajuće stranke administrativnom ograničavanju plaća još će mnogo puta doći do izražaja, što ih je uvijek iznova dovelo u sukob sa sindikatima koji su tražili da se ta praksa ukine i zamijeni kolektivnim pregovaranjem (Zakošek, 1996.). Tako su se sukobi oko istog spornog pitanja ponavljali dugo u devedesetim godinama.

Drugo bitno pitanje jest privatizacija kompanija u društvenom vlasništvu. Zakon o privatizaciji donesen je vrlo rano, 1991. godine, i bez mnogo prethodne rasprave. (Franičević 1999.: 8). U travnju 1991. godine SSSH i KNSH poslali su vladi zahtjev kojim su tražili da se zaustavi privatizacija prema predloženom modelu. Unatoč tome, zakon je donesen. Prihvaćeni model dopustio je kratko razdoblje spontane i decentralizirane privatizacije, slične onoj koju je provela posljednja federalna vlada Ante Markovića. Po isteku roka, međutim, sve je društveno vlasništvo pretvoreno u državno, što je bilo izravno suprotstavljeno onome što je većina građana htjela. Na anketno pitanje Fakulteta političkih znanosti, 85% građana je odgovorilo da dionice treba besplatno podijeliti svim građanima (Blanuša i Čular, 2001.: 282).

Umjesto toga, novi su se vlasnici tražili izravnom pogodbom i javnim aukcijama. Sva kontrola nad procesom preobrazbe vlasništva bila je u rukama uskog kruga ljudi oko Hrvatskog fonda za privatizaciju. S obzirom na “jaku sklonost selektivnom ponašanju” vladajućih (Franičević, 1999.: 9) proces privatizacije postao je protkan arbitrarnim favoriziranjem, korupcijom ili otvorenom nelegalnošću.

Među najvećim gubitnicima u toj, vjerojatno najvažnijoj rubrici tranzicije, svakako su radnici i sindikati. Malo je onih koji su došli do dionica, a odoljeli su iskušenju da, u kontekstu rata i pada realnih plaća, prodaju vlasništvo nad njima. Dionice su se na sekundarnim tržištima prodavale onima koji su bili sposobni platiti, iako uvijek po mnogo nižim cijenama od realnih (Petričić, 2000.: 209). Takvi, politički pogodniji budući vlasnici, često bi izgurali dugogodišnji menadžment, što je spriječilo potencijalnu koaliciju između radnika i menadžmenta kakva se održala u Sloveniji (Franičević, 1999.: 32-33).

Sindikati su pokušali kontrolirati taj proces i pomoći radnicima koliko su mogli. SSSH je stvarao udruženja malih dioničara kako bi se radnici zajednički oduprli vanjskom preuzimanju (SSSH, 1998.: 16). Ponegdje se pokušalo utjecati na menadžment da iskoristi profit koji je došao od prodaje poduzeća kako bi se pomoglo mala i srednja poduzeća, davalo kredite radnicima koji su ostali bez posla kako bi pokrenuli svoj posao, te za restrukturiranje kompanija (Petričić, 2000.: 124). Sve to nije mnogo pridonijelo obrani radničkih prava pa se danas procjenjuje da je postotak radnika koji imaju udjela u vlasništvu svog poduzeća posve malen, vjerojatno jednoznačen. Ne samo da radnici na terenu nisu uspjeli izboriti uključenje u proces privatizacije, nego ni sindikati na nacionalnoj razini nisu ozbiljnije utjecali na formiranje privatizacijske politike.³

3. Drugo razdoblje: Nakon 2000. godine

3.1. Slovenija

Slovenski izbori u listopadu 2004. godine donijeli su prvu pravu promjenu vlasti. Politička snaga koja je dotad bila dominantna, LDS, izgubila je vlast, a vodeću ulogu je preuzela Slovenska demokratska stranka Janeza Janše koja je oformila koaliciju s drugim strankama desne orijentacije. Teško je posve jasno reći zašto su slovenski birači odlučili uskratiti povjerenje LDS-u. Ta je stranka vodila zemlju kroz uspješnu tranziciju i dobre makroekonomske pokazatelje u kombinaciji s komparativno visokom razinom socijalne zaštite. LDS je također uveo zemlju u EU bez šokova i kriza. Ipak, SDS je osvojio vlast temeljeći svoju kampanju na pitanjima LDS-ove korupcije i ustajalosti. No, ponajviše iznenađuje to što je SDS koristio antikapitalističku retoriku, optužujući LDS da je Sloveniju izručio stranom kapitalu i neoliberalizmu. S takvom kampanjom SDS je uspio privući mnogo radničkih glasova i glasova tradicionalno lijevih biračkih grupa.

Utoliko je iznenađenje bilo veće kad je konačno otkriven vladin ekonomski program. Premijer Janša prepustio je izradbu programa akademskom ekonomistu Joži Damijanu. On je najprije imenovan predsjednikom vladina odbora za reforme, a potom i ministrom bez portfelja, u javnosti poznatiji kao ministar za razvoj. Damijanov program bio je izrazite neoliberalne orijentacije. Njegovi su prijedlozi sljedeći: treba smanjiti socijalne transfere, pogotovo naknade za nezaposlenost, koje bi možda trebalo i ukinuti, kako bi

³ Zbog prostornih ograničenja ovdje se ne raspravlja kasnija vaučerska privatizacija s pomoću privatizacijskih investicijskih fondova koja je trebala, ponajprije, prenijeti dio vlasništva na ratne veterane i ratom pogođene skupine (Franičević, 1999., Petričić 2000.). Također se ne raspravljaju niti kasnije pojave zauzimanja tvornica i "stožera za obranu kompanija", što je vrlo važna tema koja zaslužuje zaseban rad.

se ljudi motivirali da brže traže posao; treba fleksibilizirati tržište rada kako bi poslodavci mogli lakše zapošljavati i davati otkaze; treba dati više prostora fleksibilnim oblicima rada kao što su rad na određeno vrijeme; velike državne kompanije poput telekomunikacijskih ili energetskih kompanija treba privatizirati; isto treba učiniti i s bankama i osiguravajućim društvima; treba reformirati mirovinski sustav i zdravstvo kako bi se u njih ugradili mehanizmi tržišta i tržišne discipline. Zajednički naziv tih reformi jest uvođenje tržišnog natjecanja u što više sfera društvenog života (*Delo*, 6. listopada 2005.). To je dio vala neoliberalne kritike koja od dolaska SDS-a na vlast upozorava slovensku javnost da su prednosti gradualnog pristupa reformama potrošene te da treba konačno krenuti u radikalne zahvate (Rojec i dr., 2004.). Možda je najambiciozniji dio reforme uvođenje jedinstvene porezne stope, tzv. “*flat tax*”, umjesto dotadašnjega progresivnog poreznog sustava. Porez na dohodak, porez na dobit i porez na dodanu vrijednost imali bi istu stopu od 20%.

Sindikati, pogotovo ZSSS, burno su reagirali na te prijedloge. U studenome su organizirali veliki prosvjed u Ljubljani, za koji se smatra da je najveći prosvjed u neovisnoj Sloveniji. Osim ZSSS-a, u prosvjedu su sudjelovali i KNSS – Neodvisnost, Pergam, Konfederacija '90, studentske i umirovljeničke organizacije i drugi, poput hrvatskog SSSH-a. Unatoč vremenskim neprilikama, u prosvjedu je sudjelovalo otprilike 40.000 ljudi. Više od 400 autobusa došlo je iz svih dijelova Slovenije. Solidarnost je izrazio ETUC i *International Confederation of Trade Unions* (*Delo*, 26. studenoga 2005., *EIRO* 2006., *Mladina*, 28. studenoga 2005.).

Neizravna žrtva prosvjeda bio je Jože Damijan. U ožujku 2006. godine dao je ostavku na svoje mjesto. Izravan razlog bio je sukob oko načina privatizacije Nove ljubljanske banke u kojem se Damijan zalagao za prodaju belgijskom investitoru. No, prosvjed iz studenoga nesumnjivo je pokolebao reformsku radikalnost samoga političkog vrha te ostavio Damijana s malo bezrezervne potpore u traganju za radikalnim rezovima. S obzirom na to da je Damijan bio i najglasniji zagovornik jedinstvene porezne stope, njegova je smjena bio i jasan signal da je vlada oko tog pitanja spremna potražiti kompromis sa sindikatima.

Kako bi pokušali sakupiti dovoljno potpore za reforme, SDS i premijer Janša su svim političkim strankama ponudili “Partnerstvo za razvoj”, neformalnu izvanparlamentarnu koaliciju koja bi trebala dogovoriti smjer reformi. Stranke iz vlade su pristale, opozicijske predvođene LDS-om odbile, a sporazumu su se pridružile manja socijaldemokratska stranka Boruta Pahora Socialni Demokrati i nacionalistička stranka Zmage Jelinčiča Slovenska nacionalna stranka. Pridruživanje Pahorjevih socijaldemokrata “Partnerstvu za razvoj” osobito je iznenadilo s obzirom na dotadašnju lijevu orijentaciju

stranke. SD je objasnio da će moći bolje utjecati na reforme ako je uključen u "Partnerstvo za razvoj", nego ako je izvan njega (*Delo*, 9. travnja 2006.).

Tekst samog "Partnerstva za razvoj" vrlo je mutan i pitijski. Glavna orijentacija dokumenta jest neoliberalna, ali se svi radikalni Damijanovi prijedlozi predstavljaju u mnogo blažem obliku, a jedinstvena porezna stopa, koja se pokazala tako zapaljivim političkim pitanjem, u dokumentu se ne spominje (Partnerstvo za razvoj, 2006.). Kako bi izrazili opoziciju u odnosu SDS-ovo "Partnerstvo za razvoj", glavna opozicijska stranka LDS objavio je vlastiti manifest "Za ljudi pred profitom" što ga je sastavio bivši ministar zdravlja Dušan Keber. Njegov je sadržaj manje važan od glavne namjere dokumenta, tj. pomoći LDS-u da prevlada internu krizu koja je pogodila stranku nakon silaska s vlasti (Za ljudi pred profitom, 2006.).

Nakon Damijanove ostavke, tripartitni dijalog se uspio nanovo etablirati. Porezna reforma, potpom i reforma tržišta rada raspravljana je unutar institucionalnog okvira Ekonomsko socialnoga sveta. Taj proces nije bio bez sukoba te su u nekoliko navrata sindikati prijetili napuštanjem ESS-a. No, ministar rada Janez Drobnič pokazao se mnogo sklonijim ponuditi kompromisna rješenja. Dapače, neki od prijedloga koji su se raspravljali samo su kozmetičke promjene dosadašnjega pravnog okvira radnih odnosa (*Delo*, 21. travnja 2006.).

Epilog ove epizode još nije napisan. Reforma tržišta rada i temeljnog zakona o radnim odnosima još predstoji. No razrješenje pitanja porezne reforme pokazuje kako su najveći izazovi slovenskom modelu uspješno odbijeni. Konačni prijedlog porezne reforme dogovoren je, što je vrlo važno, kroz pregovaranje u ESS-u. Njegove odredbe su daleko od radikalnosti "flat tax". Umjesto dosadašnjih pet razreda u oporezivanju dohotka uvode se tri. Smanjena je stopa za one u najvišem platnom razredu i one u najmanjem platnom razredu, dok je onima u sredini povećano porezno opterećenje. Porez na dodanu vrijednost nije promijenjen (ostaje na 8,5 i 20 ovisno o proizvodu), a porez na dobit spušta se za dva posto (*Delo*, 31. kolovoza 2006., *Mladina*, 2. rujna 2006.). Umjesto o radikalnoj promjeni poreznoga sustava primjerenije je govoriti o smanjivanju progresivne naravi oporezivanja, ali ne i ukidanju progresivnosti kao glavnog obilježja sustava. Slovenskim sindikatima predstoje drugi izazovi. Ako dođe do najavljenih reformi tržišta rada, rasprava o njima svakako će biti konfliktna. No, upitna je objektivna nužnost velikih zahvata u tržište rada s obzirom na to da je nezaposlenost na konstantno niskoj razini (prema službenim podacima desetak posto, a prema anketama radne snage otprilike 6%), pogotovo ako se usporedi s nekim zemljama iz regije (u Poljskoj je anketna stopa nezaposlenosti približno 17%, a u Slovačkoj oko 16%).

3.2. Hrvatska

Izbori u siječnju 2000. godine doveli su na vlast koaliciju lijevog centra predvođenu Socijaldemokratskom partijom Hrvatske. Sindikati su u tom procesu bili važni s obzirom na to da su kroz niz sukoba, potkraj devedesetih, sa sve autoritarnijom i ekonomski sve manje uspješnom vladom HDZ-a, a pogotovo velikim skupom u središtu Zagreba u veljači 1998. godine, pokazali nužnost promjena i ubrojili se među one društvene grupe i aktere koji najizravnije pozivaju na (re)demokratizaciju Hrvatske.⁴ U tu svrhu SSSH je s vodećim strankama tadašnje opozicije potpisao “Ugovor za pravednu Hrvatsku”. U tom je dokumentu inkorporirano 25 zahtjeva koje je SSSH uputio svim parlamentarnim strankama: razvoj, restrukturiranje privrede, revizija privatizacije, reforma sustava zapošljavanja, reforma zdravstvenog sustava, bolja zaštita sindikalnih prava, promjena Zakona o radu itd. (SSSH, 2002.: 6, *Novi list*, 18. siječnja 1998.). Sljedeći korak u zajedničkom definiranju reformi i generalnog smjera politike bio je socijalni pakt nazvan “Partnerstvo za razvoj”.

Namjera “Partnerstva za razvoj” bila je stvoriti široki nacionalni konsenzus, proširiti uključenost različitih političkih aktera u proces političkog odlučivanja, osobito sindikata i poslodavaca te izgraditi javno povjerenje u predstojeće reforme (Partnerstvo za razvoj, 2001.). Ukratko, cilj socijalnog pakta jest novi stil vođenja politike koji je fundamentalno različit u usporedbi s onime koji je prevladavao devedesetih. Pakt je bio otvoren i za druge društvene aktere, poput drugih sindikata, udruga, političkih stranaka i akademskih institucija.

Tekst dokumenta nije bio osobito detaljan niti su postavljeni jasni ciljevi, kriteriji i rokovi implementacije. To su mnogi i primijetili, poput predsjednika Nezavisnih hrvatskih sindikata Krešimira Severa, čiji je sindikat odbio sudjelovati u paktu. Govorilo se, primjerice, o “preuzimanju pune odgovornosti svih socijalnih i političkih snaga” ili “o mobilizaciji svih ljudskih skupina i ljudskih potencijala” (Partnerstvo za razvoj, 2001.: 2). Kako bi se dokument jasnije odredio, na inzistiranje SSSH-a, osobito njihova vrlo snažnoga sektoralnog sindikata PPDIV-a (Sindikat zaposlenih u poljoprivredi, prehrambenoj i duhanskoj industriji i vodoprivredi), dogovoreno je da se paktu dodaju četiri aneksa. Prvi bi se bavio socijalnom politikom i socijalnim prioritetima, drugi politikom plaća, treći privatizacijom i restrukturiranjem gospodarstva, a posljednji bi dao analizu Europske socijalne povelje i drugih

⁴ Sindikati u Hrvatskoj, pogotovo SSSH, dali su, dakle, znatan doprinos potpunijem etabliiranju demokracije i demokratskoj konsolidaciji zemlje. Ovakvu ulogu sindikati u Sloveniji nisu morali preuzimati. Treba napomenuti da su sindikati u Hrvatskoj u kontekstu oslabljene opozicije i marginaliziranog parlamenta često preuzimali ulogu opozicije.

međunarodnih dokumenata. Određeno je da ti dogovori moraju biti potpisani do 1. travnja 2002. godine, u protivnom bi SSSH napustio socijalni pakt.

Iako se u "Partnerstvu za razvoj" govorilo o "prvoj fazi" koja bi zahtijevala "znatna odricanja", nije bilo posve jasno o kakvim je reformama riječ. Ubrzo se otkrilo da je riječ ponajprije o namjerama lijeve vlade da deregulira tržište rada. Ta je obveza preuzeta prihvaćanjem kredita za strukturalnu prilagodbu koji je dogovoren sa Svjetskom bankom. Ugovor je bio težak 202 milijuna američkih dolara, a u njemu je vlada obećala Svjetskoj banci da će deregulirati i fleksibilizirati tržište rada (SSSH, 2002.: 29-30). Iako je to sindikatima bilo neprihvatljivo, neki su svejedno bili skloni nastaviti suradnju započetu "Partnerstvom za razvoj". Oni koji su se vladi izravniije suprotstavili, poput NHS-a, stvorili su pritisak na ostale čineći ih slabima i previše popustljivima u očima javnosti.

Kad je rok za dogovor o četiri aneksa sporazuma prošao, a da nijedan od njih nije potpisan, SSSH je napustio socijalni pakt. Aneks o plaćama se počeo izrađivati, ali teško da je mogao pomoći u izgradnji povjerenja i smirivanju strasti. Taj je dokument predlagao restriktivnu politiku plaća u kojoj bi plaće u javnom sektoru smjele rasti samo toliko da ne dođe do realnog pada, a rast bi se dopustio tek 2004. godine (*Vjesnik*, 28. ožujka 2002.). Osim toga, dogovoren je u novoosnovanom Uredu za socijalno partnerstvo umjesto u glavnom tripartitnom tijelu, Gospodarsko-socijalnom vijeću, pa mnogi nisu bili ni uključeni u izradbu dogovora. Takav je ishod rezultat nejasne podjele rada između dvaju tijela zaduženih za socijalni dijalog (SSSH, 2002.: 50). Restriktivna politika plaća bila je za sindikate vrlo neugodan podsjetnik na slične HDZ-ove poteze. Razlika je samo u tome što je ovaj put motiv bio smanjenje javne potrošnje i fiskalnog deficita, a ne smanjivanje inflacije.

Jednom kad je SSSH izišao iz "Partnerstva za razvoj", dokument je bio osuđen na propast. Ubrzo su ga napustili i drugi sindikati. Postojali su i snažni interni sukobi unutar SSSH-a koji su doveli do napuštanja pakta, osobito je važan skeptičan stav PPDIV-a prema vodstvu SSSH-a. Naime, prema sindikalnom glasilu PPDIV-a, smatralo se kako predsjednik SSSH-a Davor Jurić nije dovoljno uvažavao njihovo mišljenje, nije poboljšao organizaciju SSSH-a niti uveo više stručnjaka u sindikalni rad (*Osvit*, 1. ožujka 2002.). PPDIV se također snažno protivio vladinu dogovoru sa Svjetskom bankom.

Rasprava o reformi tržišta rada i promjenama Zakona o radu bila je podjednako prožeta pregovorima i sukobima, poput prijetnji prosvjedima i generalnim štrajkom. Najsporniji dio reformi odnosio se na iznose otpremnina i otkazne rokove. Konačni prijedlog bio je kompromisno rješenje, blaže u odnosu na prvotne prijedloge.⁵ Utjecaj međunarodnih financijskih institucija u

⁵ Da bi se to prikazalo, mogu se prikazati različiti EPL (*employment protection legislation*) indeksi, koji prema metodologiji OECD-a mjere zakonsku zaštitu koju pojedine zemlje daju za-

ograničavanju prostora koji stoji na raspolaganju domaćim političkim akterima za ostvarivanje kompromisa bio je vrlo velik. Ipak, čini se da je Vlada uspjela, nakon nekog vremena, povratiti kontrolu nad reformom. Potpredsjednik vlade Goran Granić izjavio je jednom prigodom da ako zahtjevni dogovor sa sindikatima traži da rokovi dogovoreni s međunarodnim institucijama budu probijeni, onda neka bude tako. I prije je vlada probijala dogovorene rokove bez ozbiljnih posljedica pa se i sada može pregovarati koliko je potrebno da se sa sindikatima postigne dogovor (*Novi list*, 9. travnja 2003.).

To je priznanje ohrabrilo sindikate, ali na žalost nije rezultiralo daljnjom izgradnjom međusobnog povjerenja. Sindikati su na dan prihvaćanja novog zakona o radu održali prosvjed pred zgradom Sabora, iako su prethodno dogovarana različita kompromisna rješenja. Treba napomenuti da je uspješnost ovog prosvjeda dosta upitna, ne samo zato što je zakon prihvaćen, nego i zbog toga što sindikati nisu uspjeli jače mobilizirati građane u otporu spram reforme. Neposredno nakon prihvaćanja *Zakona o radu* unutarsindikalne razmirice isplivale su na površinu, a u konačnici je kao glavna žrtva cijelog spora pao predsjednik SSSH-a, Davor Jurić. To je znakovita paralela ishodu prve reforme radnog zakonodavstva iz 1995. godine, kad je na kraju te epizode SSSH morao napustiti Dragutin Lesar. Nema sumnje da je donošenje *Zakona o radu* za hrvatske sindikate, osobito SSSH, traumatično iskustvo.

4. Zaključne napomene

U ovom sam radu pokušao demonstrirati uvjerljivost dviju teza. Prvo, da je uzrok razlike u položaju sindikata u politici u Sloveniji i Hrvatskoj u različitim orijentacijama političkih elita koje su preuzele glavnu ulogu u domaćoj politici u ranim godinama tranzicije. Tako se u Sloveniji formirao inkluzivni sustav, a u Hrvatskoj konfliktualni. I drugo, da su ti obrasci interak-

poslenju. Indeks se kreće od 0 (najmanja zakonska zaštita zaposlenja) do 6 (najviša zakonska zaštita zaposlenja). Hrvatska nakon reforme iz 2003. godine dobiva iznos od 2,6, a prije te reforme 3,6. Prvi prijedlog vlade, izrađen prema zahtjevima Svjetske banke spustio bi indeks na 2,3. Najveća se promjena dogodila u području rada na određeno vrijeme, gdje se EPL-indeks spustio s 3,9 na 2,6. No, prvi vladin prijedlog bi ocjenu u ovoj rubrici spustio na 1,6. Druga područja, kao što su rad na neodređeno vrijeme i kolektivni otkazi zadržali su istu razinu reguliranja kao i prije. EPL-indeks Slovenije od 3,5 je vrlo visok, a viši u Europi ima samo Portugal. Unatoč tome, brojka koja se odnosi na rad na određeno vrijeme niži je od Hrvatskoga i iznosi 2,4. Hrvatska se nalazi u skupini zemalja čija su tržišta rada srednje regulirana, poput Njemačke i Švedske (obje 2,6), a dosta daleko od Sjedinjenih Država (0,7) ili Velike Britanije (0,9) (Biondić i dr., 2002, Šošić, 2004.). Visoka početna razina u Sloveniji i Hrvatskoj ponajprije je posljedica zaštite naslijeđene iz starog režima. Prvo radno zakonodavstvo u razdoblju nakon stjecanja neovisnosti išlo je u pravcu snižavanja tih standarda, ali je svejedno prihvatilo mnogo strože odredbe od onih drugdje u Istočnoj Europi (Micevska, 2004.). To pokazuje da između naslijeđa državnog socijalizma i samoupravnog socijalizma doista postoje velike razlike.

cije sindikata i vlade trajni i otporni na fundamentalne promjene te podložni efektima ovisnosti o stazi. Povratak historijskih potisnutih mogućnosti nije ni u jednom ni u drugom slučaju bio uspješan. Pokušao sam te teze, inspirirane ponajprije literaturom iz historijskog institucionalizma, potkrijepiti empirijskim materijalom koji pokriva, najprije, rane devedesete, a potom i pokušaj preokreta nakon 2000. godine.

Treba napomenuti da ovdje raspravljani slučajevi nisu suprotstavljeni na način da slovenski sindikati daju primjer jakih socijalnih i političkih aktera, a hrvatski slabih. Posve slabe sindikate, koji bi predstavljali pol suprotan slovenskom primjeru jakih sindikata, treba tražiti drugdje u istočnoj Europi. Kad se uzmu u obzir osnovni pokazatelji poput udjela sindikaliziranih radnika u čitavoj radnoj snazi, pokrivenosti radne snage kolektivnim ugovorima i sklonosti štrajku, industrijskoj akciji i prosvjedima, hrvatski radnici i sindikati nisu slabi. Pogotovo to nije slučaj ako se u usporedbu uključe baltičke zemlje ili neke druge zemlje istočne Europe.

Ovaj rad ne argumentira kako je promjena zauvijek onemogućena. Također ne argumentira da će u Hrvatskoj konfliktualni obrazac trajati zauvijek (isto vrijedi i za slovenski inkluzivni obrazac). Dapače, vidljivo je da su se u interakciji sindikata i vlade u Hrvatskoj nakon 2003. godine dogodile bitne promjene. No, točan smjer tih promjena ili mogućnost da Hrvatska preuzme nešto slično slovenskom obrascu, na žalost, ne može biti predmet ovog rada. No, implikacija teorijskog okvira koji se fokusira na odlučne trenutke i na ovisnost o stazi jest da će potencijalne koristi takve promjene u kasnijoj vremenskoj točki za hrvatske sindikate biti manje nego da se takvo što dogodilo u ranijem vremenskom razdoblju.

Literatura

- Biondić, Iva, Silvia Crnić, Ana Martinis, Vedran Šošić, 2002.: *Tranzicija, zaštita zaposlenja i tržište rada u Hrvatskoj*, Ured za socijalno partnerstvo, Zagreb
- Blanuša, Nebojša i Goran Čular, 2001.: Prilozi u: Kasapović, Mirjana (ur.), *Hrvatska politika 1990-2000: Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Collier, Ruth Berins i David Collier, 1991.: *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*, Princeton University Press, Princeton
- Crowley, Stephen, 2004.: Explaining Labor Weakness in Post-Communist Europe: Historical Legacies and Comparative Perspective, *East European Politics and Society*, (18) 3
- Crowley, Stephen, i Ost, David (ur.), 2001.: *Workers after Workers' States: Labor and Politics in Postcommunist Eastern Europe*, Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, Oxford

- EIRO, 2006.: Unions protest against government's reform programme, European Industrial Relations Observatory, dostupno na <http://www.eiro.eurofund.eu.int>
- Franičević, Vojmir, 1999.: Privatization in Croatia: Legacies and Context, *Eastern European Economics*, 33 (2)
- Franičević, Vojmir, 2002.: Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj, *Politička misao*, (39) 1
- Kasapović, Mirjana, 2004.: Suvremena komparativna politika: kako strukturirati znanje, u *Analizi Hrvatskog politološkog društva*, 1
- Katznelson, Ira, 2003.: Periodization and Preferences: Reflections on Purposive Action in Comparative Historical Social Science, u: Mahoney, James i Dietrich Rueschemeyer (ur.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge
- Kokanović, Marina, 2001.: The Cost of Nationalism: Croatian Labour, 1990-1999, u: Crowley, Stephen, Ost, David, *Workers after Workers' States: Labor and Politics in Postcommunist Eastern Europe*, Rowman & Littlefield, Lanham, Boulder, New York, Oxford
- Mencinger, Jože, 2004.: Transition to a National and Market Economy: A Gradualist Approach, u: Mrak, Mojmir, Rojec, Matija, Silva-Jauregui, Carlos (ur.), *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, World Bank, Washington
- Micevska, Maja, 2004.: *Unemployment and Labor Market Rigidities in Southeast Europe*, Global Development Network and Vienna Institute for International Economic Studies
- Moore, Barrington, Jr, 1978.: *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*, M. E. Sharpe, Inc, White Plains, New York
- Partnerstvo za razvoj, 2006, dostupno na <http://www.lds.si/bin?bin.svc=obj&bin.id=4811>, pregledano u svibnju 2006
- Partnerstvo za razvoj, 2001, dostupno na <http://www.socijalno-partnerstvo.hr/gsv/partnerstvozaazvoj.pdf?PHPSESSID=1ec25a8cd4c9a11f77433c9ea0f770f7>, pregledano u listopadu 2006
- Petričić, Darko, 2000.: *Kriminal u hrvatskoj pretvorbi: tko, kako, zašto?*, Abakus, Zagreb
- Pierson, Paul, 2004.: *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*, Princeton University Press, Princeton and Oxford
- Račić, Domagoj, Zdenko Babić, Najla Podrug, 2005.: Segmentation of the Labour Market and Employee Rights in Croatia, *Revija za Socijalnu Politiku*, 1
- Rojec, Matija, Janez Šušterič, Boštjan Vasle, Marijana Bendaš, Slavica Jurančič, 2004.: The Rise and Decline of Gradualism in Slovenia, *Post-Communist Economies*, 16 (4)
- Simoneti, Marko, Matija Rojec, Aleksandra Gregorič, 2004.: "Privatization, Restructuring and Corporate Governance of the Enterprise Sector" u Mrak, Mojmir, Matija Rojec and Carlos Silva-Jauregui (ur.), *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, World Bank, Washington
- SSSH, 1998, *Izješće o radu između drugog i trećeg kongresa*, SSSH, Zagreb

- SSSH, 2002, *Izvjestice o radu za mandatno razdoblje 1998-2002*, SSSH, Zagreb
- Stanojević, Miroslav, 1997.: From Self-management to Co-determination, u: Fink-Hafner, Danica i Robbins, John (ur.), *Making a New Nation: The Formation of Slovenia*, Dartmouth, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney
- Stanojević, Miroslav (ur.), 2001.: *Uspešna nedozorelost: Socialne institucije in kvalitativna proizvodnja v Sloveniji*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
- Stanojević, Miroslav, 2003a.: Workers Power in Transition Economies: The Cases of Serbia and Slovenia, *European Journal of Industrial Relations*, 9 (3)
- Stanojević, Miroslav, 2003b.: Formation of the Slovenian Pattern: the strike wave and industrial relations 'rigidities', *South East Europe Review for Labor and Social Affairs* 6 (3)
- Šokčević, Svjetlana, 2006.: *Industrijska demokracija i zaštita na radu*, TIM Press, Zagreb
- Šošić, Vedran, 2004, *Regulation and Flexibility of the Croatian Labour Market*, Global Development Network and Vienna Institute for International Economic Studies, Beč
- Za ljudi pred profitom, 2006, dostupno na http://www.bled.lds.si/?page_id=5, pregledano u listopadu 2006
- Zakošek, Nenad, 1996.: Difficult Partnership: Emerging Tripartite Interest Intermediation in Croatia, u: Agh, Attila i Ilonszki, Gabriella (ur.) *The Second Steps: Parliaments and Organised Interests*, Budimpešta, Hungarian Centre for Democracy Studies
- Zrinščak, Siniša, 2005.: Teškoće socijalnog partnerstva: europska i hrvatska iskustva, *Revija za socijalnu politiku*, 2

Dodatni izvori

Delo, Mladina, Večernji list, Novi list, Vjesnik, Osvit

Marko Grdešić

*TRANSITION, TRADE UNIONS AND POLITICAL ELITES IN
SLOVENIA AND CROATIA*

Summary

Slovenia and Croatia differ greatly concerning the political position of their trade unions and their clout in political decision-making. The Slovenian way and pattern is inclusive and the Croatian conflictual. The difference – despite the common historical legacy of Yugoslav self-management – can be explained by the political interventions of the governments and the elites that played the dominant role in the early, formative, years of the transition. The pattern entrenched in that period persists, even when some radical reform is attempted and a new path chosen. Such a reversal was attempted after 2000 both in Slovenia and Croatia, but both attempts failed.

Key words: transitions, unions, labour, workers, social dialog, industrial conflicts, political parties, political eliets, Croatia, Slovenia

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR
10 000 Zagreb. *E-mail:* grdesic@yahoo.com